

מדריך: זכריה בן דויד רשמה: תמר ארבל-אלישע

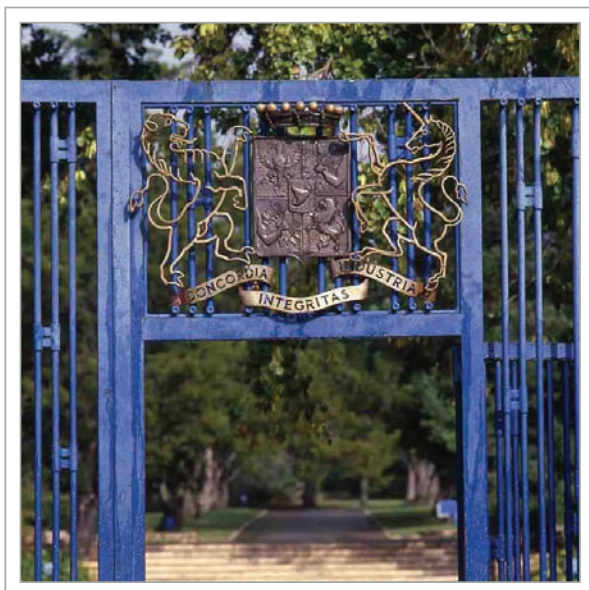

באפריל 1954 החליטה ממשלת ישראל להביא את הברון בנימין (אדמונד) דה-רוטשילד ואת רעייתו הברונית עדה (אדלאידה) דה-רוטשילד לקבורה ממלכתית. עשרים שנה לאחר מותם. אניית חיל הים הביאה את ארונותיהם ממרסיי לנמל חיפה לקול צפירתם של צי כלי שיט קטנים ומטחי כבוד. ביום 6.4.1954 ג' בניסן תשי"ד, לאחר שהוצבו ארונותיהם ברחבת עיריית חיפה במשך יממה, הועברו לקבורה בטקס הלוויה אל רמת הנדיב.

בלוויה נכחו נשיא המדינה יצחק בן צבי, ראש הממשלה משה שרת, שרים ואישי ציבור רבים. נציגים מ-44 יישובים שהוקמו ביזמת הברון או נתמכו על ידו באו עם שקים ובהם אדמת היישוב, והטמינו אותם עם ארונות הקבורה.

הברון ביקש בצוואתו להיקבר כאן, בלב אחד האזורים הצפופים ביותר ביישובים שתרם להקמתם. הוא ביקש שהמקום לא יהיה מקום של עצבות. המוני מבקרים פוקדים את המקום, מטיילים בגן ובטבע הסובב אותו. כאשר הוחלט בשנת 1937 שכאן תוקם אחוזת הקבר, הגיעו ג'יימס, בנו של הברון בנימין (אדמונד) דה-רוטשילד, ורעייתו דורותי לכאן ופנו לאדריכלי הנוף בארץ במכרז, בחיפוש אחר האדריכל שיתכנן את הגנים סביב הקברים. אוריאל שילר מתל אביב זכה במכרז והתכנן הופקד בידיו. הוא צירף אליו בעלי מקצוע נוספים: מתכנן נוף בשם שלמה ויינברג (אורן) מקיבוץ יגור, זוג פסלים - רודה וישראל טראוב מזיכרון יעקב, וחברת סולל בונה שביצעה את עבודות האבן בגנים.

בשנת 1938 התחילה העבודה. מספרים שכאשר עלה הרעיון להקים כאן את אחוזת הקבר חשבו להקים גם יישוב יהודי שבניו ישמרו על הגנים ועשרה גברים מבניו יעלו כל בוקר לומר קדיש על קברם. עבודות פיתוח הגן התעכבו עקב מלחמת העולם השנייה ומלחמת השחרור. בשנת 1954 היה הגן ערוך ומוכן לקבלת ארונות הקבורה. הברון בנימין (אדמונד) דה-רוטשילד ביקש בצוואתו שייקברו, הוא ורעייתו, בארונות עופרת, על מנת להקל על העברתם לאדמת ארץ הקודש.

בעיצוב הגן בחר אוריאל שילר לפתח את נושא החיים והמוות. על מנת שהמבקר ישהה במקום לפחות מחצית השעה. הוא יצר שבילים מתפתלים העוברים בין חלקיו השונים של הגן.

בשער הכניסה קבוע סמל המשפחה. משפחות בעלות תואר אצולה מציידות עצמן. בנוסף לשם המשפחה. גם בסמל הנבחר על ידן. והוא מלווה את תואר הברונות - הוא תואר האצולה של הרוטשילדים.

את הסמל בחרו הרוטשילדים למורת רוחם של אנשי המועצה לסמלים ושליטים שהייתה באוסטריה. מגן הברונות במרכז. נתמך באריה ובחד - קרן. המסמלים שלטון כוח. במגן נשר - סמל נסיכות הסן - קסל שבגרמניה. אריה - סמל לאומץ לב ועקיצה למאמינים שהיהודים מוגי לב. זרוע עם אגרוף קפוז - מייסד השושלת מאיר - אנשל מחזיק בידו את חמשת החצים המסמלים את חמשת בניו - סמל לאחדות המשפחה - חץ אחד יישבר בקלות אם ננסה לשוברו. אך חמישה חצים יחד כמעט בלתי אפשרי לכופף. למטה רשומות שלוש מילים לטיניות: CONCORDIA - אחדות; INTEGRITAS - יושרה; INDUSTRIA - חריצות; שעמדו כנר לרגלי הרוטשילדים. במרכז המגן - מגן קטנטן ובו כובע מחודד. מאלו שנצטוו היהודים לחבוש באותם ימים בגטו בפרנקפורט. באותם ימים נאסר על יהודים לשאת שמות משפחה. לכן תלו על הבתים מגנים עם סמלים לזיהוי הבית. מגן זה הוא המגן שתלה מאיר - אנשל בפתח ביתו. צבע המגן היה אדום - בגרמנית אדום - ROD; מגן - SHEILD - ומכאן השם "רוטשילד". כתר התפוחים בראש הסמל הוא הכתר ההולם את תואר הברונות.

אנשל-משה-מוזס התגורר בגטו פרנקפורט עם אלפי היהודים האחרים. האנטישמיות פרחת בגרמניה. היהודים חיו בעוני ובדוחק, והותר להם לעסוק במסחר ובחלפנות. גרמניה של אותם ימים הייתה מורכבת מנסיכויות. לכל נסיכות הדגל, הסמל והמטבע שלה. פרנקפורט הייתה העיר המרכזית ואליה התנקזו כל סוגי המטבעות. מקצוע החלפנות היה בה אם כן, מקצוע חשוב ומכניס. האב שאף שבנו בכורו, מאיר, יהיה רב.

האגדה מספרת שבערב פסח 1754, כשהיה מאיר בן 10 והוא מסתובב עם חבריו בגטו, מחפשים איך להרוויח פרוטות לליל הסדר, הגיעה כרכרה מהודרת רתומה לסוסים, ובה אדם זקן וילד. הילדים היהודים התרגשו, רצו וצעקו "הנסיך! הנסיך!". הזקן עצר את הכרכרה ואמר: "זה באמת הנסיך, יורש העצר של נסיכות הסן-קסל ואני עושה לו סיור ומראה לו את נתיניו היהודים. היות שאתם עניים, הנסיך ייתן לכם נדבה". הנסיך הוציא מכיסו חופן מטבעות וזרק אותם באוויר. הילדים התכופפו ומיהרו לאסוף את המטבעות. אחד מהם עצר אותם וקרא: "אל תיגעו בכסף! אנחנו אמנם עניים אך איננו מקבצי נדבות". הוא אסף את המטבעות והחזירם לנסיך. הזקן התפעל מן הילד ושאל אותו לשמו. הילד ענה: "שמי מאיר אנשל". הזקן הציע לו להצטרף אליהם על מנת שכבן המקום יראה להם את הגטו. הנסיך הציג עצמו לפניו ואמר: "שמי ויליאם". הסתבר שהם היו בני אותו גיל. מאיר-אנשל הראה להם את הגטו. במשך כל היום, ולעת ערב אמר להם כי עליהם לצאת את הגטו כי מרגע השקיעה אין יוצא ואין בא בשערי הגטו.

כשעמדו להיפרד אמר מאיר "רגע אחד, מה בדבר תשלום?". הזקן והנסיך הופתעו ושאלו "איך זה? הרי קודם הצענו לכם כסף ואתה סירבת, מה קרה?" ענה מאיר - אנשל "קודם רציתם לתת לנו נדבה, ואני הרי הדרכתני אתכם יום שלם ברחבי הגטו, לא מגיע לי שכר על עבודתי? ואני מקווה שתשלמו לי בעין יפה...". הנסיך והזקן התרשמו מאוד מדבריו, וויליאם אמר "דע לך כי יש לך ידיד בנסיכות הסן-קסל, ואם יום אחד תזדקק לעזרה, יש לך למי לפנות". ענה לו מאיר - אנשל "דע לך, גם אתה כי יש לך ידיד בגטו פרנקפורט, ואם יום אחד תזדקק לעזרה, יש לך למי לפנות..." צחקו הזקן והנסיך והלכו להם לדרכם.

חלפו השנים, ויליאם התבגר, ומאיר - אנשל הפך לחלפן וסוחר גדול.

בשנת 1807 כשמלחמות נפוליאון (בין צרפת לגרמניה) בעיצומן, נאלץ הנסיך ויליאם לברוח לארץ נייטרלית ולהשאיר את כספו ואוצרותיו בגרמניה. ערב קודם לכן נעצרה כרכרה ליד ביתו של מאיר - אנשל וגבר נאה ירד ממנה. מאיר - אנשל פתח את הדלת חיהה את ויליאם נסיך הסן-קסל, המבקש עזרה. "בכרכרה נמצאים כל כספי ואוצרותיי" הוא אמר "אנא שמור לי עליהם עד יעבור זעם". מאיר נענה ברצון והנסיך ברח. לאחר כמה ימים הגיעה קבוצת חיילים צרפתים, ובראשם קצין, לביתו של מאיר - אנשל. הם העמידו את כל בני המשפחה הרבים אל הקיר (למאיר נולדו 19 ילדים, מהם עשרה הגיעו לבגרות, חמש בנות וחמישה בנים)... ודרשו שיינתן להם את כספו של הנסיך או שיהרגו את כולם.

מאיר - אנשל פתח בפניהם את הכספת ונתן להם את כל הכסף שהיה בה. החיילים עזבו את המקום ומאיר כינס את משפחתו ואמר "אתם עדיי כי נתנו לחיילים את כל כספנו ואת כספו של הנסיך השארנו במקום המסתור. על מנת שלא יירד ערכנו בעיני הסוחרים והחלפנים עמם אנו עובדים, אנא שמרו את הדבר בסוד, והכול יחשבו כי מסרנו את כספו של הנסיך". תוך שנים ספורות צבר מאיר - אנשל הון רב. מאיר הלך לעולמו. הצבא הצרפתי נסוג והנסיך ויליאם חזר לגרמניה. הוא ידע, משמועות, כי כספו הופקד על קרן הצבי, אלא שאז, בבוקר אחד הגיע אנשל, בנו בכורו של מאיר, לארמונו והודיע לו כי כל כספו יוחזר לו מטבע למטבע. הנסיך היה כל כך שבע רצון, עד שהמשיך להפקיד את כספיו אצל בני המשפחה גם בעתיד.

רחבת המבוא מורכבת מחמש ערוגות המסמלות את חמשת בניו של מאיר: אנשל, שלמה (סלומון), קלמן, נתן וג'יימס (יעקב). באזור שדרת החרובים ניכר העיצוב האנגלי: מרחבי פארק פתוחים, דשא ומרווחים גדולים בין העצים. מתכנן הנוף, שלמה ויינברג (אורן) שילב כאן את עצי החרוב עם מדשאות רחבות ידיים, ובשל כך עצי החרוב מקבלים כמות מים גדולה מזו הדרושה להם והם סובלים מפטריית עץ. הדקל, שהתמוטט כמעט, נעקר והתאושש והחל שוב להזדקף כמאמר חכמינו "צדיק כתמר יפרח"... כפי שהדקל עץ זקוף וישר, כך הצדיק הוא אדם ישר...

גן המפלים

אוריאל שילר הבין שהתצפיות ייפגעו במהלך השנים עם צמיחת העצים, ולכן עיצב במיוחד מסלול טבעתי עם חלונות אל הנוף: בגן המפלים - תצפית מערבה אל הים התיכון. מכאן נראה אזור ביצות הכבארה, שהיה אחד ממפעליו החשובים של הברון רוטשילד. מפת התבליט. בראש גן המפלים, מציינת את כל - 44 היישובים שבהם תמך או שאותם יסד הברון אדמונד דה-רוטשילד, נכדו של מאיר-אנשל.

ישנם שלושה מקבצי יישובים: הצפוני - בעמק החולה והגליל; אזור זיכרון יעקב, שכונה בטעות "אזור השומרון"; ואזור מישור חוף יהודה. שטחי קרקע אלה היו בעלי ערך כלכלי נמוך והוחזקו בבעלותם של אפנדים, דבר שהקל על תהליך רכישת שטחי קרקע גדולים. צורת שלושת המקבצים היא כצורת האות הלועזית N, ולכן כונו בשם ה"אן ההתיישבותי". הברון נשאב אט-אט לתהליך יישוב ארץ ישראל. סיכומו של דבר, הברון השקיע 50 משנותיו ליישוב הארץ. שמות אחדים מהיישובים משמרים את שמות בני המשפחה.

בנימינה - על שמו, בנימין; זכרון יעקב - על שם אביו, יעקב-ג'יימס; מאיר שפיה - על שם הסב, מאיר-אנשל, בצירוף השם הערבי שפא-יפה; בת שלמה - על שם דודו, שלמה-סלומון ומכיל גם את שם אמו, שהייתה אחיינית אביו; גבעת עדה - על שם רעייתו, עדה-אדלאידה; פרדס חנה על שם בת דודו; מזכרת בתיה - על שם אמו בטי; אשדות יעקב - על שם בנו יעקב-ג'יימס, אשר מימש את צוואתו ויסד את קרן רוטשילד.

אחרי מלחמת העולם הראשונה, כאשר יסד הברון את חברת פיק"א, הונצחו שמות מנהליה בכמה יישובים, בהם מעיין צבי - על שם צבי הנרי פראנק; בית חנניה - על שם חנניה גוטליב; ומעגן מיכאל - על שם מיכאל פולק. אוריאל שילר ביטא בגן המפלים את רעיון הניאודיות בין נוף רגוע שנצפה למרחקים לבין נוף נוקשה של תיחום. בנייה באבן קשה לעומת הצמחייה הרכה, פלג המים החיים לעומת "הדרקונית הקנרית" שמוצאה באזורים מדבריים. סוף מסלול המים בבריכה, שממנה חוזרים המים אל ראשית המפלים, כמו מסמלים את סוף החיים, עליית הנשמה. השמיימה וחזרתה בחיים אחרים, פסל זוג כפות הידיים שפיסלה רודה טראוב, כמו מנסה לחפון מים בין כפות הידיים, אך המים בורחים, כמו החיים, ואין אפשרות לעוצרם.

רחבת הקבר - ממוקמת, בהתאם למידת חשיבותה - במרכז הגן. התכנון המקורי היה ליצור מבנה פירמידה שבו יוטמנו הארונות. לאחר שזכה שילר במכרז, נדדה שנתו מחוסר שביעות רצונו מתכניתו. הוא נסע ללונדון להיפגש עם ג'יימס רוטשילד ואמר לו את הדברים. באותה הזדמנות הציע את רעיון מערת הקבר, שכמו מאזכר את מערת המכפלה. ג'יימס קיבל את הרעיון החדש והתכנית המקורית נגנזה. **עץ הברוש** הנטוע לצד פתח מערת הקבר מסמל את שלהבת נר התמיד. **גביע הדמעות** בוכה לנצח על מות הברון ורעייתו.

ריצוף השיש שאוב מאתרי קבורה בתרבות אירופה, שאותה למד אוריאל שילר. **דלתות הכניסה** למערת הקבר עשויות אבן ומזכירות את דלתות מערות הקבורה מתקופת הברונזה (ירושלים, שפלת יהודה).

מנהרת הכניסה כמו מאלצת את המבקר להשתופף מעט לאות כבוד לקבורים במקום. שילר התווה שביל מתעקל בכניסה למערת הקבר. כמו בחיים - לא הכל "הולך חלק" - ואולי מזכיר גם את קשייו של הברון עם היהודים בראשית ההתיישבות. רצפת הדרך מלווה בשני טורי רצפות שחורות המובילות עד לקבר עצמו. כמו בגן המפלים, גם כאן מופיע הרעיון שהנשמה מובלת עד לתחנתה האחרונה בחיים אלו. הקבר, ומשם עולה השמימה דרך החלון שאמור היה להיות פתוח מעל הקבר עצמו. ג'יימס דה-רוטשילד התנגד לפתוח חלון, וכך נוצר הרעיון למנורה המאירה מעליו.

כניסת האוויר למערה אמורה להיעשות באמצעות מאוורר. לשם כך יצר שילר פתחים מעל מעבר הכניסה, המעוצבים בצורת מים זורמים. כך השיג שתי מטרות: יצר חלופת אוורור לחלון ויצר סמל לעושרו של הברון רוטשילד שהיה "כעץ שתול על פלגי מים".

על המצבה שעל קבר בני הזוג חרוטות המילים:

פ"נ

ברון אדמונד דה רוטשילד

בנימין בן יעקב ז"ל

אבי הישוב - הנדיב הידוע

תר"ה - תרצ"ה

ורעייתו

ברונית עדלאידה דה רוטשילד

עדה בת שמעון ז"ל

אשה יראת ה'

תרי"ג - תרצ"ה

תנצב"ה

לבנים נהוג היה לתת שני שמות, וכך שמו של הברון הוא אברהם (אדמונד) בנימין. הברון נפטר בשנת 1934 והברונית בשנת 1935. בחפירות הארכיאולוגיות בהר ציון בירושלים נחשף מגן הדוד, שנתרם על ידי אגף העתיקות, והוא תלוי מעל קברם. מנורת שמן עשויה בזלת עם שתי כפות ידיים מוצבת למרגלות הקבר, והיא שימשה בעבר כקערה לאבנים שהניחו פוקדי הקבר. בעבר היו בכניסה למערת הקבר שני סלים: סל לאבני חצץ, על מנת לקיים את המנהג להניח אבן על הקבר אותו פוקדים וסל לכיפות נייר. שאלו את ג'יימס מדוע אין הוא רוצה שכל בני המשפחה ייקברו באחוזת היפה, והוא ענה "אנחנו לא ראוים לכבוד של אבא ואמא".

גן הוורדים מהווה חלון אל הנוף הצפוני, אל המושבה זיכרון יעקב. גן זה מעוצב בסגנון הצרפתי: סימטריה, ורדים, מזרקות, שעון שמש, ומשוכות מדויקות שביניהן שבילים מרופצי אבן. חמש המזרקות הקטנות מסמלות את חמשת האחים. בעוד

המזרקה הגדולה מסמלת את האב - מאיר-אנשל - מייסד השושלת. דמות האישה הרכונה על השעון מסמלת את המונח נצח. היא מביטה אל החלל כמו מנותקת מן הזמן, מהשעון שהיא חובקת. **מצפור להרי השומרון** הוא חלון הנוף המזרחי, השלישי והאחרון. השם זמרי, שמה המקורי של המושבה זיכרון יעקב, שובש בפי המתיישבים הראשונים לסמרין, שמרין, ומכאן קצרה הייתה הדרך לשם שומרון. מאז מכונה האזור בטעות בשם שומרון.

גן הדקלים הוא אוסף של מיני דקלים, רובם המכריע הוא צמחי תרבות, ורק התמר גדל בארץ. דקל הוושנינגטוניה הפך סמל למושבות הברון, שכן הוא ניטע בשדרות רבות ברחבי מושבותיו של הברון. **גן הריחות** היה בעבר גן התנ"ך. בעקבות רעיונה של דורותי דה-רוטשילד, רעייתו של הבן ג'יימס, הוא הוחלף לגן הריחות. גן הריחות עוצב בעיקר בעבור כבדי הראייה. נתנו כאן את הדעת על הפעלת חושים נוספים פרט לחוש הראייה: צמחי הריח והתבלין מספקים כמובן ריח. חלק מן הצמחים שתולים כאן לשם המישוש, וכן השלטים כתובים גם בכתב ברייל הנקרא באמצעות חוש המישוש. המזרקה בבריכת המים במרכז הגן מספקת גם את צליל המים. למעשה בכל הגן ניתן לראות שקיימים מזרקות שונות הנותנות אפקט ויזואלי וקולי שונה זו מזו. טקסי הענקת פרסי רוטשילד נערך בעבר כאן, ב"אמפיתאטרון", שהוא למעשה תיאטרון בצורתו. כיום מוענק הפרס בירושלים, וכאן נערכים מדי שנה בקיץ קונצרטים עם השקיעה.

פסל האישה המליטה פניה, הממוקם ליד המשרדים, מסיים את סיורנו. הפסל פוסל בידי רודה טראוב והוא מתאר אישה המקוננת על מות הברון ורעייתו, או, על פי פרשנות אפשרית אחרת - מדליקה נרות שבת.